

8(с)
К903

Кулиш. П.
Квитка - Основьяненко
и его Повести

Сиб., 1858

22

Р

№ 3664.

V

891.79:09 СКУРІТІЙ
К90

Г. Кувішъ.

Гол. Ф.

1273
Полтавская губернская библиотека

8(с)
К903

ГРИГО́РИЙ КВІТКА

(ОСНОВЪЯНЕНКО)

И ЁГО ПОВІСТІ.

СЛОВО НА НОВИЙ ВІХОДЪ КВІТЧИННИХЪ ПОВІСТЕЙ.

~~ЧИТАЛЬНЯ
(Полтавської
обласної бібліотеки)~~

~~Бібліотека музею
Полтавського Губернського
Земства.
№ 1273~~

САНКТ ПЕТЕРБУРГЪ.

1858.

ПЕЧАТАТЬ ПОЗВОЛЯЕТСЯ

съ тѣмъ, чтобы по отпечатаніи представлено было въ Ценсурный Ко-
митетъ узаконенное число экземпляровъ. С. - Петербургъ, 30 октября
1858 года.

Ценсоръ Палаузовъ.

470611

Державна історична
бібліотека УРСР

83

2013

10

03

ВЪ ТИПОГРАФІИ П. А. КУЛИША.

ГРИГО́РИЙ КВІ́ТКА П Ё́ГО ПОВІ́СТІ.

Не оди́нь исто́рикъ словéсности — отъ и Тикно́ръ (¹) неда́вно — постерега́въ той зако́нь дѹху людсько́го, що словéсность процвіта́е въ наро́ді въ годи́ну ёго́ си́ли и сла́ви госуда́рственно́ї, и па́дае зъ упа́дкомъ на́ції. Отъ же исто́рия Сла́вянськихъ наро́дівъ дово́дить іно́ді сѣму́ й проті́вне. Іще́ неда́вно смі́явсь уся́кий Европе́ецъ ись Чѣхівъ, що вони́, поки́нувши Німе́цьку госуда́рствену́ словéсность, силкѹ́ютьця писа́ти по-Чѣські; а тепе́рь Німці́ опи́сують по-Німе́цькі исто́рию Чѣсько́ї словéсности! Нема́е въ Чѣхівъ сво́го коро́ля, нема́ сво́го сенату́, нема́ сво́го наро́днёго́ війська́; Чѣхи — Австрійська́ гу́бѣрнія, а словéсность Чѣська́ процвіта́е що-ро́ку краще́, обі́йма́е собо́ю бі́льше да бі́льше трудо-

(¹) History of Spanish Literature.

любцівъ, людей зъ великою головою, и живуть Чехи могутимъ, самостайнимъ дѣхомъ у словесности, не живучи особнимъ королѣвствомъ. Ище ближче передъ нами Польша. Огласили себе Поляки віршами й доброю прозою ще за королівъ своїхъ; тільки жъ піднялась їх мова до найкрасчої форми, до найбільшої сили своєї тогді вже, якъ сусіде їх край міжъ себе поділили. И такъ, якъ Евреї на рїкахъ Вавилонськихъ, такъ вони заголосили тогді на весь свѣтъ своїмъ Мицкѣвичемъ и іншими поетами; спомянули всі добрі й ледачі вчинки своїхъ прѣдківъ, и всякі давні пригоди и триумфи гарною историчною мовою описали. На диво процвіла словесность Польска по великихъ, кривавихъ руїнахъ нації! Польскій духъ, не маючи собі притулку въ твердїняхъ и вольнихъ оселяхъ, вселився въ живе слово, которого не зруйнує ніяка сила, коли ёго самі Ляхи не зневажають. Приходить часъ и показуютьця вже ознаки, що восторжествує въ мирі розумний духъ надъ усякою іншою силою. Отсе жъ не дурно оживають національності: се народи заявляють передъ свѣтомъ своє право на духовне господство поручъ изъ іншими народами. Не поети, не філософи, самохїть, по волі незанузданого разуму, оглашають найглибші тайни своєї

рідної національності: се народи викидають усякий свою коротівъ, иззиваючи зо всього світу великодущнихъ на святе діло чоловіколюбства. Коли настане сподівана робота по сім'ямъ, що кожна велика сім'я, чи Чеська, чи Сербська, чи Болгарська, труждатиметься сама для себе, для общего добра сім'янъ своїхъ, — Господь оди́нъ те знає, а волю його почуло вже багато віщихъ душъ, и обізва́лось по ве́сму світу.

Не іна́ко жъ розуміємо ми й історію словесности Южно-Руської Української. Не було її, опрічъ пісні, тогді, якъ Южна Русь була могутимъ Варязькимъ царствомъ; не процвіла вона й тогді, якъ боролись ми съ Польщею и «розлилась козацька слава по всій Україні»; ніхто не здумавъ написати книжку по-народньому ні за Мазепи, ні за Розумовського, бо не прийшовъ ище часъ лю́дямъ одъ сна возставати. Історія бо народу не те, що історія царства, або гетьманства. Царство Южно-Руське возмужало, царство Южно-Руське розділилось само на себе и занепало; гетьманство схопи́лось, якъ вітеръ середъ степу; бусовало, пустошило все округи и зникло; а народъ, сей исполінь самостайного духа, и за Варягівъ, и за гетьманівъ, лежавъ у сповитку; колихали його сякъ и такъ; перебуло въ його всякихъ

нянєкъ; близько дохóдило їй до тóго, щобъ ёму навiки остáтись недорiкою и Христа-рáди тиня́тись поміжъ дорóслими брата́ми.... Отъ же Бóжа во́ля такъ не судiла. Озвáлась дитiна своїмъ слóвомъ, почала́ разúмні рéчи глагóлати; и отъ, тепérъ тiльки почина́етця настоя́ща жизнь на́шого Ю́жного Рýського плéмя; одъ на́шого тiльки ча́су пі́йде настоя́ща ёго́ истóрия поміжъ наро́дами; а то все бу́ла дiтська ка́зка....

Дивýютьця лю́де, вбачáючи несподiване дiво, и розúмний тiльки зрозумiє, що воно́ появи́лось тимъ же порядкомъ и закóномъ, якъ появля́етця весня́ний цвiть по́слi холо́дної хуртовiни. Ува́жъ бо вся́ке, що́ то бу́ло за лóте время, що́ то за до́вге лихолiття бу́ло для всёго́ на́шого краю́! Ще́ не́давно тiльки вгамовáлась Крiмська дiча на на́шому по́луднi, ище́ не́давно, зъ бiдою попо́ламъ, того́бочня́ Україна злáгодилась на житте́ вкúпi зъ на́шою, — не́давно покрiто́ сякъ-такъ той вели́кий грiхъ старосвiтського Москóвського бо́ярства, Андру́сівський той миръ, що́ для впо́кою свого́ розiдрали бо́яре Україну на́двое и наготóвили крiвáвихъ бучь на до́вгi ро́ки. Не́давно жъ почали́ їй одъ сiвера поглядáти на на́шу стóрону ласкáвимъ по́глядомъ и вбачáти въ насъ щíру прeдсею́ Русь, котóра бажáє въ себе́ до́ма од-

ного впокій, щобъ пожити на рідній, кровью одкупленій землі такъ, якъ Богъ пославъ їй на розумъ. Опинілась Україна, після довгої заверу-хи, мовъ у захисті, и годі вже співати пісень про поля, на котóрихъ «кіткі хрустять, шаблючки попереросколоні бряжчять», а почала думати довгу думу про своє сільске громадське житте, — и отъ, явивсь на Україні поетъ безъ «шаблі булатної, безъ бандури подорожнєї», Квітка. Не до козаківъ вінъ про війскóві речі слово обертає: обертає вінъ слово до хutorянь, и дає їмъ науку тихого, богобоязливого життя, докоряючи їхъ новими грїхами. Отсе жъ не въ философській голові, а живімъ живцемъ передъ нами стоїть доводъ, що истóрия народівъ, починаючись войною, появляє настоящу народню жизнь тільки підъ криломъ благого міру, и тогді-то вже обрїтає вона своє право на увагу й шанóбу всьогосвітнєго розуму.

Не б́уду тутъ викладувати, якъ почалась книжня словесность народня Українська. Нехай охóчий прочитає въ моєму слові при толкованій по-Московськї «Чóрній Радї». Обернусь прóсто до свого писателя Квітки, хто вінъ бувъ и яку долю мавъ на світі, пишучи свої дівні повісті; а далі покаж́у, въ чóму сила й красá єго писаній, и

якімъ великимъ скърбомъ обладає наша до якогось часу невеличка словєсность.

Єсть підъ самимъ Хърковомъ селó Осно́ва. Давно́ вже владіють нимъ панове Квітки. У сєму-то селі родівсь и нашъ Григóрий Те́доровичъ Квітка, и по сєму-то селу́ прибрáвъ собі на-данє імя *Основъ́йченко*. Пра́дідъ и дідъ єго полковниковáли въ Слободєскіхъ полкáхъ и оборо́няли одъ Татáрь свою́ стóрону, котóра тогді розлягáлась ищє малолóднєю пустінею. Бо Слободєскá Україна почалá заселя́тись тілько за Хмельніцького, якъ прийшло́сь кру́то козака́мъ и посполі́тимъ одъ військóвихъ бучь и заверу́хъ на старій Україні. Вихóдили тогді корогва́ми и кúпами військóві лóде и прóстїі селя́не изъ старóї, Пóльскої України на нову́ Україну, Москóвську, на тіі »украї́нниі« зємлі Москóвського цáрства, що недáвно нáзвані Хърківською губєрнією. Рідъ нашого Квітки, б́вши значнимъ и вельмóжнимъ рóдомъ, займа́въ собі на простóрі що-найлюбі́йші займанці́ни, и Григóрий Те́доровичъ родівсь у дóмі *пáнському*, багáтому. Отъ же у тіі чáси, де́сятківъ сїмъ чи вісїмъ рїкъ наза́дъ, пáнство кругóмъ Хъркова жилó собі прóсто, по-старосвїтські, по-коза́чі, и нашъ писáтель зъ-мáлку чувъ у отєцькїй госпóді и всєюди

по околиці щіру Українську мову, примáзану тілько въ случа́яхъ церемоні́й де-якими Моско́вськими слова́ми. Звича́й жъ у пані́въ бу́лі, въ щоденній жи́зні їхъ, ті́ жъ са́ми, що́ й у посполі́тихъ: и роді́ни, и кресті́ни, и весі́лля, и по́хорони одбува́лись такъ са́мо въ па́нському до́мі, якъ и въ проста́цькому, хиба́ зъ бі́льшою пихо́ю й достáткомъ. Се вже въ неда́вні ча́си почали́ Слобожа́нські пані́ одъ поспі́льства зовсі́мъ одрі́зня́тись и заво́дить усé въ своі́хъ дома́хъ по-инозе́мному; въ неда́вні ча́си почали́ вони́ чужозе́мними мо́вами пишні́тись, а свою́ рідну́ мужі́чою взива́ти. Тимъ-то́ й знавъ Кві́тка ве́і́ зви́ча́й наро́днёго бі́ту такъ до́бре, якъ ні́ одному́ па́ну зъ ново́моднёго до́му зна́ти не мо́жна, тимъ́ вінъ пи́са́въ тако́ю щі́рою наро́днёю мо́вою, на́че́ й не чу́въ зъ ро́ду́ іншо́ї мо́ви; тимъ́ вінъ и по-Моско́вські́ пи́са́въ нескла́дно, що́ то́ бувъ ё́му́ язи́къ не-рідний, а въ Моско́вськихъ шко́лахъ Кві́тку не́ учено́.

Ще́ не бу́ло то́гді́ въ Ха́ркові́ університе́та, и духо́вний ко́лле́гиумъ Ха́рківський, бравъ го́ру надъ усі́ма́ шко́лами по Слободе́ській Украї́ні. Съ ко́лле́гиума вихо́дили ве́і́ лю́де, кото́рі́ бу́лі́ верхово́дами Украї́нського па́нського това́ри́ства; ко́лле́гиумъ дава́въ то́нь до́ма́шнімъ пова́жнимъ розмо́вамъ, нахи́ляючи́ ро́зумъ до́ Пи́сьма́ Свято́-

го и до нау́ки святи́хъ оте́ць Це́ркви. Ніжчі шко́ли для дворя́нъ бу́ли при монастиря́хъ, на кшталть семіна́рій, а для поспі́льства чи й небага́тихъ панкі́въ — при церкв́ахъ; и вся премудро́сть тогоча́сної пе́рвої нау́ки верті́лась на чита́нні книгъ церкóвнихъ, на співа́нні церкóвному да на писа́нні кру́чкова́тими лі́терами. Ті́лько поча́токъ ари́мети́ки да де-що зь істо́рії ца́рівъ и коро́лівъ перепа́дало одъ наста́вникі́въ ученика́мъ у ніжшихъ шко́лахъ. Ла́тїнь же и ве́яка і́нша премудро́сть процві́тала въ ко́ллегиумі, до ко́торого бі́льшъ уча́цали попо́вичи, ні́жъ паничі́. Бо не ба́гато тре́ба бу́ло то́гді нау́ки па́нському си́нові, щобъ до́бре господа́рюва́ти, щобъ пова́жно по́сити вї́йсько́ву ша́блю и не мо́вчки сиді́ти въ ко́мпанїї, якъ за́йде розмо́ва про поча́токъ світу, про пото́пъ, про ца́ря Кї́ра, чи Алекса́ндра Македо́нського и і́нші та́кіі речі, ко́торими то́гді ба́вилось па́нське ста́рше това́риство за до́вгими оби́дами, вече́рами и підъ гуля́нцїй часе́, якъ мо́лодші або́ танцю́ють передъ нимъ, або́ гаса́ють на ко́няхъ и веселя́тця мо́лодецькими і́грами. Тимъ - то розу́мний пі́пъ, або́ черне́ць, бу́въ найлю́бїйшимъ го́стемъ у старо́світськихъ Слободе́ських па́нівъ; тимъ вони́ бу́ли прихі́льні до церкóвної служ́би; тимъ и вся жи́знь і́хъ, одъ коли́-

ски до домовини, воділась дүхомъ православної Церкви. Мόжна сказати, що въ законі Господнєму була воля їхъ и поучались вони закону Божому день и нощъ. Нехай же не подумає хто, що се було якесь святє товариство, безъ грїхівъ и неправдъ мирськихъ: и грїхи, и неправди творились у ті часи тако жъ, якъ и теперъ; тїлько що люде шукали собі науки, помочи й поправи найбільшъ у Письмі Святόму, найбільшъ у церковному глаголі, не вдаючи́сь у інші науки. Чи добре воно було, чи ні, и якъ повелось послі Слободськóму товариству, про те нехай скаже хто інший; ми жъ хїлимо річь якъ томү, що й Квітка Григóрий учивсь читати й писати, а запевне й науки віри Християнської, дома, у ченця зъ монастиря, а послі вчивсь дальної науки у монастирській школі.

Зъ-малку бувъ вінъ собі хирнєнький, золотушний и зовсімъ бувъ ослїпъ одъ золотүхи. Світъ єму одкривсь на шестому годі, якъ повезла єго мати молитись Бóгу въ Озерянський монастирь. Прозрївши въ дому Божому, малєнький хлопчикъ возгорївсь рєвностю до Божого дому, и на дванадцятóму годі почавъ благати отця й матіръ, щобъ благословили єго на чернєчу монастирську жизнь. Удєржували єго до якогось ча-

су отець и мати, не доймаючи віри молодому серцю, и рісь нашъ Квітка дома зъ старшимъ братомъ и трема сестрами, ходячи часто до церквъ Божихъ и іздячи молитись Бóгу у близькій монастирь, де пробувавъ у ченцяхъ ёго рідний дядько. Той-то, мабуть, найбільшь заохочувавъ отрока до іночества.

Отець и мати, прокладуючи сїнові дорóгу до старшиновання міжъ панáми въ повному зрості, зачисляли ёго, черезъ багатихъ родичівъ, то въ лейбъ-гвардію, то въ герольдію, то въ полєві полкі; на сімнадцятому годі мавъ вінъ ужé капитанський чинъ, не бачивши въ вічи ніякої слўжби. Такъ тогді вислўжувалось и насїдало старшиновати надъ убогими слўжакáми всяке багáте паненя, бо найбільшее право дававъ тогді чоловікові рідь ёго, а не рóзумъ и дотєпность. Такъ нікчємно чїсливсь то тамъ, то сямъ и Квітка, проживаючи дома, абó виїжджаючи, замість слўжби, до старшого на бєнкеть, чи на поклонь. Якъ зникло козацтво зъ своїми виборами на Україні, панї поробїлись домонтаря́ми и бенкетаря́ми, платїли чиншъ канцеля́рїямъ, поси́лали гостїнці на чáльникамъ, куповáли собі чинї зámолоду, починаючи одъ пелюшóкъ, а рóботою, ша́блею и рóзумомъ дохóдили ви́нчої чєсти хибá убо́жші міжъ

німи, котóримъ по домáмъ нічимъ було гарáздъ ору́довати.

Отъ же, вбачáючи нікчémность, лéдарство и суетý тако́го бiту пáнського, надúмавсь нашъ Квiтка покiнути миръ и йти въ чéнци, бо хiрне ёго здорóвье не дозволяло ёму служiти воiномъ, чи гражданиномъ, несучi всю тяготу служби, а може такi й не звикъ у трудахъ жизнь проваждати и, якъ тамъ кажутъ, по бúrному житейському мóрю кораблёмъ своїмъ керовати, а бiльше ёму було понутру на одному мiстi смiрно сидiти, молитвами дúшу поживляючи, читáннямъ побóжнихъ книжокъ бáвитись да сiльськими погулянками и келéйними бесéдами безъ тревóги своé время коротати. Двáдцять-два гóди було ёму, якъ пішовъ вінъ у монастирь Куряжинський (вiсiмь верстъ одъ Хáркова) и надiвъ чернечу послушницьку одéжу. Не трéба жъ того монастирського ёго побúтку уважати за якéсь сурóве iночество. Бiльше для того проживавъ Квiтка въ монастир^{вi}, щобъ бiльше знаходитись коло дому Бóжого и бiльше свою дúшу молитвами и піснослóвиємъ свящénнимъ насищати, не чýючи мирського гóмону, смiхотворства и не бáчачи зблiзка скóгiвъ, викрутáсь и всiякихъ мирськихъ забавокъ, до котóрихъ молодá душá ёго, не згiршъ, якъ и въ

іншихъ людѣй, квапілась. А про те вертавсь вінъ по́часту до отця́ького до́му и проживавъ зъ отцѣмъ-ма́тірью и зъ ста́ршимъ, уже́ жона́тимъ, бра́томъ, якъ миряни́нь, у черне́чому жупанко́ві, по́ки душа́ ёго́ почина́ла зновъ нещевáти о гріха́хъ своїхъ, зновъ одверта́лась одъ мі́ру и жада́ла неперста́ннихъ моли́товъ, неперста́нного пісносло́вія церко́вного, сама́ не зна́ючи, чимъ заспоко́ити свою́ недовідо́му для ро́зуму трево́гу. А бу́ла та трево́га не що́ інше, якъ порі́внь поэ́тичного дѣ́ху ві́литись у кра́снихъ рі́чахъ, у високі́хъ розмо́вахъ съ чоло́вичимъ се́рцемъ, у хвале́бнихъ пі́сняхъ Созда́телеві вся́кої краси́ті, ко́тору око́ вбача́е, се́рце чу́е и ро́зумъ позна́е. Тісно́ бу́ло на́шому ю́ноші въ монасти́рєві и не до вподо́би середъ мирсько́го товарі́ства. Ході́в-нуді́в вінъ сю́ді й туді́, ма́явсь по́ світу чужо́-стра́ннимъ го́стемъ, ко́торого ніхто́ не зна́е и ко́торому ні до кого́ зъ щі́рою, зъ одкрито́ю до дна́ душе́ю оберну́тись; проживавъ до́ма, верта́всь у монасти́рь, а по́слі зновъ ёго́ тягло́ до рідно́ї стрі́хи, до старо́го отця́-ма́тери, до людѣ́й, ко́торихъ полюбі́в зъ-ма́лечку. Бу́лі, ка́жуть, и інші́ позі́ви, ко́торі не да́вали молодому́ ченце́ві смі́лости на-віки кло́букомъ го́лову накрі́ти. Примуша́в вінъ себе́ іно́ді до найва́жшихъ по-

слуханій чернечихъ, не вважаючи на своє плóхе здоров'є, силковáвсь перемогті свою живу нату́ру, занедбáти миръ зъ ёго утíхами и до келéйного життя́ себе вправити; а сёрце ще голоснiйшъ обзивáлось, ще гiрше пiдъ чóрною рясою бунтовáлось, и такi перемогло ёго прихiльностъ до iночества, надану ёму зъ-мáлку побóжною мáгiрью и настáвниками-ченцiями. Пробúвши чотiри гóди пóслушникомъ, не пострiгсь у чéнці Квiтка и вернúвсь жiти въ Оснóву.

Оснóва лежить пiдъ самiмъ Харковомъ. Стáрший братъ Квiтчинъ любiвъ водiти хлiбъ-сiль зъ великими панáми и самъ живъ пáномъ на всю гýбу. Чернець нашъ привiкъ помáлу до мирськóго товариства и ёго забáвъ, огóвтáвсь мiжъ свiтовiми людми́ и незабáромъ ставъ найлюбiйшимъ чоловiкомъ у компанii. Щó вiчитавъ вiнъ у побóжнихъ книжкáхъ, щó зъ-мáлку возлюбiла ёго душá, те остáлось при ёму до конця́ дней (розумiю охóту до розмóви про Божéственнi рéчи, про Християнськi дiлá; розумiю молiтвенностъ у цёрквi й на-самотi, котóрою вiнъ живiвъ и обновлявъ свою дúшу); а до тóго полюбiвъ вiнъ кнiги исторiчнi, пiльно принявсь за великихъ поэтiвъ и возревновáвъ Християнською рéвностью до дiлъ громадськихъ. Де щó на добро́ людямъ

починалось, туді він устрявавъ з́аразъ и не жа́ловавъ ні пра́ці, ні ко́шту. Тоді са́ме заво́дився університетъ у Ха́ркові; тоді почина́ли Ха́рківці дба́ти про городський теа́тръ; тоді ста́ли міркова́ти про учи́лище для дворя́нських до́чокъ — институ́тъ. Всю́ди приложи́въ свого́ тру́да нашъ Квітка. При університеті́ почавъ издава́тись журна́ль »Українській Вѣстникъ«; Квітка напеча́тавъ де-що въ журна́лі изъ своїхъ пе́рвихъ почи́нківъ литерату́рнихъ, а по́слі бувъ є́го й реда́кторомъ, укúпи зъ і́ншими трудолю́бцями. Институ́тъ для дворя́нських до́чокъ бувъ є́го мисль и є́го діло; вінъ положи́въ на се учи́лище ма́ло не весь свій доста́токъ; а теа́тръ вінъ підня́въ изъ нікче́мности, ста́вши въ 1812 чи 1813 го́ді є́го дире́кторомъ. Якъ розумі́въ, по сво́ему ві́кові, такъ и чини́въ добро́ нашъ Квітка. Тепе́рь уже́ ні оди́нь висо́кий тала́нтъ не ста́не заво́дити институ́та, бо задума́лись розу́мні лю́де надъ вопро́сомъ: що́ бу́ло б́ь лу́чче для това́риства: чи щобъ на́ши се́стри й ті́ткі росли́ ди́кимъ бурья́номъ по Укра́їні, чи — понау́чувались у пансіо́нахъ и институ́тахъ носи́ти доро́гу оде́жу, зна́й пере́міняючи і́ї по мо́ді, тра́тити на инозе́мне до́моводство и инозе́мну гості́нність вели́кі гро́ши и розмовля́ти язико́мъ, кото́рий одри́зняе і́хъ одъ

усіхъ *невоспїтанихъ* и одъ селянъ, якъ чужо-земоць. Щѣ й тепѣрь *жѣстоко слово сіє*, и не багато людѣй зможуть ёго слухати: що жъ дорікати Квітці *рѣвностю не по рѣзуму?*... Не було въ Хѣркові нїякого дѣброго дїла, абѣ котѣре вїнъ уважавъ за дѣбре, щобъ не встрявавъ тудї й вїнъ, радїючи добру всею душєю, а найбільшъ — якъ вїбрали ёго дворяне Хѣрківського уїзду своїмъ предводїтелемъ. Живъ вїнъ найбільшъ у горѣді; кўпцемъ горнулось до ёго найкраще Хѣрківське товариство, и хотъ не висѣкихъ науць учївся зъ-мѣлку Квітка, а про те, начитавшїсь книгъ и наслухавшїсь розумнихъ людѣй, не зневажавъ себѣ нї речами, нї писаннемъ, яко неукъ. Головатий вїйшовъ изъ ёго чоловікъ, а до тѣго щїрий душєю и сѣрцемъ до всѣякого благого дїла похїпливий. Тимъ и святѣ ёго памѣть, яко гражданина, помїжъ Хѣрківцями, и не бѣде вона забвенна, поки Хѣрківъ стоятїме.

Підхѣдили вже сороковї лїтѣ ёмў, а пробувавъ вїнъ собї молодикѣмъ. Отъ же тамъ указавъ ёмў Богъ и пѣру, де вїнъ найбільшъ потребївъ праці и кѣшту. Впѣла ёмў въ ѣко институтьска наставниця, Анна Григорїевна Вульфъ, заїжджа зъ столицї; одружився вїнъ зъ нею и до концѣ дней своїхъ дяковавъ Бѣгу за дѣбре подружже. Дїтѣй

*

у їх не було, а про те жили собі вдвох тихо да любо: одно одному якъ разъ припали до вподоби. Квітка нашъ, не звикши жити въ рѣскоши, одрікшись одъ неї зъ-малку, оддавъ братові села й зѣмли, собі виговоривъ невеликі гроши про нѣжду да будиночокъ на Основі, поблизу пишного братнѣго будинка. Тамъ вінъ проживъ зъ десятитокъ, чи більше, останніхъ своїхъ лѣтъ, до 1843 року, виїжджаючи въ городъ тілько на службу; бо не покидавъ служби Квітка до смерти: служивъ вінъ то предводителемъ дворянства, то совѣстнимъ суддею, то предсідателемъ уголовної палати, трѣдячись на добро товариству, скілько було єго снаги и кебѣти.

Симъ способомъ, не знаходячи іншого, задовольнявъ Квітка свою душевную тревѣгу чи той неугамований поривъ виливатись у краснихъ рѣчахъ, у висѣкихъ розмовахъ съ чоловічимъ серцемъ, у хвалѣбнихъ пісняхъ Создателєві всякої красоти, котѣру око вбачає, серце чѣє и рѣзумъ познає. Отъ же й тутъ єму було такъ тѣсно, якъ у монастирѣві, и не до вподоби припадало єму сѣтне, пащиковате, хибкѣ товариство городськѣ. Душа жадала іншого поприща, іншого спѣсѣбу проявити себе мѣрові, а якъ знайти те поприще, якъ обрѣсти той спѣсѣбъ, не знала. Не такъ бо

повéдено на́шого Квітку зъ-мáлку, не такі кругъ ёго оберта́лись лю́де, щобъ ёго вели́кий приро́дний даръ поэ́тичний процвівъ у свою́ по́ру и прихóдивъ одъ ро́ку въ рікъ изъ сѣли въ сѣлу. Не знавъ вінъ самъ, які въ ёго кри́ла, не роспуска́въ їхъ на всю шири́ну, не смівъ підня́тись ви́сче сво́го щодéннёго дѣла. Бо тѣлько лири́чний даръ про-рива́етця у поэ́та самоста́йно піснею, и не тре́ба лири́чному поэ́тові вели́кої словéсної нау́ки, щобъ яви́ти мірові всю красоту́ душі́ сво́єї. Вірветця въ ёго зъ сѣрця вопль — и въ тому́ во́плі ввесь чоловікъ об́явитця. Квітка роді́вся епикомъ; до́вго мýсивъ вінъ, самъ того́ не відавши, соверше́нствовати свою́ мисль, по́ки вона́ здۇжа-ла вийти въ словéсному об́разі ясно́ю вся́кому, вся́кому розу́мною. Прошли́ молоді́ літа́ въ тій таемни́чій нау́ці, поверну́ло къ ста́рості — и от-тогда́ вже тѣлько далась ё́му та повнота́ слова́, безъ кото́рої епикъ оста́етця недорі́кою, силку́ючись создáти свою́ епопе́ю. Тимъ-то всі́ лирики об́являю́тця зъ-моло́ду, а всі́ епики даю́ть себе́ зна́ти на поворо́ті къ ста́рості, — хто ра́нше, хто пізні́йше. Такъ бу́ло зъ Го́меромъ, такъ бу́ло зъ Да́нтомъ, Серва́нтесомъ, Мильто́номъ и Ва́льте-ромъ Скóттомъ. Хоть и нема́е об́щого, неодмін-ного за́кону для словéсного да́ру, а все жъ духъ

38199

470611

Державна історична
бібліотека УРСР

чоловічий мусить доходити свого совершенства своїми візрастами, и останне совершенство словесного дару кінчається епосомъ, починаючись лірикою. Рано вінчається славою природній лірикъ, и не скоро її дослужується епикъ.

Отó жъ и Квітка мало не скоротавъ віку, поки почувъ на своїхъ власнихъ силахъ и давъ добру ознаку свого великого дару. Найбільшъ ёму те шкодило, що, зрієши на Українському слові, обертавъ вінъ середъ товариства иноязичного. Товариство не знало ёго, и самъ вінъ не знавъ, до чо́го ёго послано въ миръ. Тимъ, устряваючи до громадськихъ справъ, почавъ вінъ ище съ 1816 року писати для Харківського журна́ла росправи про институтъ, *записки*, *письма*, комедії на театръ и всяку всячину; а встрявши до столичнихъ журналівъ, зъ наради приятелівъ, — писавъ романи на кшталтъ журнальнихъ; и якъ усё те робилось для самого панства, то й сталося мінутною забавкою панській громаді. Більшъ не знали пані, чо́го одъ Квітки домагались; взяли вони зъ ёго, що хотіли; догодивъ вінъ усякому їхъ проханняю и всякій раді. Заплативъ Квітка велику и тяжку дань своєму вікові, и нехайъ бувъ би въ ёго менший даръ, — потонувъ би вінъ и зникъ зовсімъ міжъ сучасниками, не знало бъ

ёго потómство и не вважало бѣ за великого писателя. Бо хто жь теперѣ стане читати ёго недорікѣ »Халявськихъ«, »Стóлбиковихъ« и всякі инші оповідання иноязичною мовою? Не ёго була мова, — не дала жь вона ёму й сёрцемъ до сёрця промовляти. Бо до чужого не заговоришь такъ, якъ до рідного, и чужимъ язикомъ не досягнешь до чужого сёрця. Тайна велика въ сёму моёму слові, и розумна ся тайна найбільшъ великимъ поетамъ народнімъ. Пóти вони живуть недоріками середъ міру, пóки не впадуть на свої власні струни, и тими-то вже струнами рідні сёрця потрясають, и тии-то вже струни дзвонять довго изъ рóду въ рідъ и содёржать неземною своєю сїлою цілостъ нації, хоть би й по всёму світу распорóшеної. Нехай би мёнший бувъ даръ у Квiтки, — удовольнивсь би вінъ иноязичними своїми писаннями и більшъ нічого не возжадавъ би. Атó ні: вінъ чувъ, що въ тихъ писанняхъ krásний Бóжий миръ и чоловіча жизнь середъ krásного міру Бóжого не оддались такъ правдиво, якъ вонó есть у насъ передъ очима. Вінъ почувавсь на сїлахъ, що здолае дойти щіршої правди въ малёванні, и домигсь самъ одъ сéбе, чо́го ніхтó не знавъ одъ ёго домогáтись. Того мáло: якъ заходила річъ про рідну мову, всяке ёму до-

казувало, що вона згідна на одне сміхотворство и не здолає бь то ніхто поважну повість рідною мовою оповідати. Хто бь же подумавь, що сі пустословні речі прорвуть на рідній землі велике жерело воді живіи?... Квітка загоривсь святою думою — сказати святе слово про святі душі, которі не съ книжокь воспіталісь. Взявь вінь найнижшу матерію до оповідання зо всіхь, які були вь ёго предь очіма: покінувь дворянь, покінувь суді, институти, монастирі, взявь неписьменного, темного, найпростшого собі хлібороба и оповідавь ёго жь мовою, що вь ёго вь господарстві, вь сільській околиці и вь хаті міжь жіноцтвомь діетця. Всяке слово и діло вінь изобразивь такь, якь вонó іменно есть и якь інше й бутьи ёму не можна. И вийшовь у ёго красний Божий мирь ище наче кращий, ніжь у нась передь очіма. Се такь, якь подівисся вь тіху вóду и вбачишь тамь нéбо й зéмлю, и здастьця тобі, що нéбо й земля у якусь нову ліпоту вь тому вóдному світі облекліся. Такь и вь оповіданні Квітки красний Божий мирь ище наче кращий здастьця, ніжь вінь есть у нась передь очіма. И вийшли вь ёго люде живі-живісінькі, и що вь їхь у душі діялось, що вь сёрці вь їхь ворухілось, усé те намь, якь на долоні, вь ёго показано.

Роска́зує вінъ про Мару́сю и її Васи́ля, про ста-
ро́го отця́ її ма́тір, а тобі зда́ється, ніби се вінъ
твоє се́рце положи́въ у се́бе передъ очі́ма и ви-
чи́тує по ё́му все, що́ ти зъ са́мого ма́лку чувъ
самъ у собі и якъ кипі́въ ти въ молодому́ вікові,
и якъ тугова́въ на ста́рості. Все те свіжимъ, по-
ва́жнимъ, щі́римъ сло́вомъ, якъ пі́сню, вінъ ві-
спі́вавъ. И прочита́вши по́вість про Мару́сю, чу-
єшь душе́ю, на́че яка́сь музі́ка пройшла́ тобі че-
резъ ду́шу и настро́їла її на ви́шчий, на якийсь
небе́сний ла́дъ, — що́ зня́вся бъ одъ землі и по-
лі́нувъ би голу́біними крі́лами одпочі́ти одъ зем-
ніхъ му́къ тамъ, де ті́ї чи́сті ду́ши, помучив-
шись міжъ на́ми, одъ своїхъ му́къ одпочива́ють.
'Отъ ко́ли знайшо́въ вінъ, самъ того́ не ча́явши,
і́нше собі по́прище, і́нший спóсобъ проя́вити
себе́ мі́рові!

Написа́въ Кві́тка сво́ю по́вість »Мару́сю« — и
хто́ ні прочита́въ її, вся́ке пла́кало. Чого́ жъ пла́-
кати, чита́ючи »Мару́сю«? Хиба́ її до́ля дуже́ не-
щаслі́ва? Ні, тутъ не печа́ль обгорта́є ду́шу, —
не зъ се́ї крини́ці течу́ть у чита́теля слёзи. Душа́
тутъ обновля́ється, вбача́ючи пі́шну красу́ дівочу́
и чи́сте дівоче се́рце. Се не Мару́ся въ насъ пе-
редъ очі́ма: се на́ша ю́ность, се ті́ї дні́ святі́,
приснопа́мятні, якъ и въ насъ бу́ло кра́сно, чи́с-

то и свято въ серці. 'Отъ щó насъ тутъ чарує; отъ щó підіймає вгору нашу душу! Побачили ми себе въ тій дівчині, пишній красою и непорóчній серцемъ, мовъ глянули въ воду на свою молоду вроду, — и якъ же то намъ жити на світі схо-тілось! Красень Бóжий миръ, а ще краща душа чоловіча, и тягне вона насъ до себе непобідимою силою. Великі скáрби своєї благасти розсіпавъ Богъ у своєму красному мірові, а ще більшими скáрбами збогатівъ чоловічу душу. И не того намъ хóчетця жити, щóбъ тільки на Бóжий миръ дивітись: більше намъ хóчетця душею въ чужі душі вхóдити и благодáтні скáрби на скáрби мнѣти. Обійшла насъ чарами Квітчина Маруся; зъ нею ми почали жити тимъ идеáльнимъ щáстемъ чистого серця, котóрого ніхтó зъ насъ не дознавъ самімъ діломъ. Зневірившись томú щáстю въ своїй долі, тутъ ми дали ёму зновъ віру; заслухавшись могúщихъ, владічніхъ рíчей поета, зайшли ми въ ёго рай, не постерігши, якою стéжкою, якіми дверіма, — и здалось намъ, щó справді рай на землі буває. Зацвіло въ нашій душі весняніми квітами, и лóбо намъ и вéсело здалось на світі одъ чаровнічої омáни поета. Тутъ-то вінъ починає обривáти въ насъ передъ очіма квітку за квіткою, — и ось, незабаромъ ужé

сумна пустиня розлягається на всі сторони кругомъ нашого серця; и якъ недавно давали ми віру земному щастю, такъ теперъ не доймаємо віри ніякому блаженству на землі. Страшно становитця намъ середъ міру; душа наша, якъ сполонхнутий голубъ, зривається зъ землі и возлітає въ ті таємнічі сторони, про которі чємо тільки, що нема тамъ ні печали, ни воздыхання, а їхъ ніхто зъ насъ не довідавсь. Симъ образомъ нашої душі, сумної, сполонханої и летящої кудісь далєко, за край світа, стоять передъ нами, въ повісті Квітки, мати й батько Марусини. Тутъ передъ нами нємичъ и сила душі людської, тутъ її упадокъ и торжество; тутъ горе естества земного піднялось до поезії — и вже мати не тужить по дочці, а, мовъ поетъ, восліває пішню її красу, чисту її душу, високу її долю небєсную; ужє батько не вбивається передъ домовиною, а, мовъ який пророкъ, мовъ не своєю силою, прорицає людянь Божі замогільні тайни. Отсє-то все вкупі, оповіданє поважно и вповні, безъ усякої хіби, оповіданє съ тимъ порядкомъ, которий въ епосі займає місто стихотворної міри, — отъ що тутъ возводить душу до найвісчої вишині духовної, до поетичного святого восторгу; душа жадає обізватись на ті поетичні рєчи такими жъ

са́мими реча́ми — и знахо́дить, замість їхъ, тільки слёзи. Такъ создавъ Квітка свою́ пові́сть-по́ему »Мару́сю«. Вложивъ вінъ сюди весь даръ свій промовляти се́рцемъ до се́рця. Тутъ розу́мний вба́чає всю ёго́ віру и всю исто́рию ёго́ вля́сного се́рця. Се найщи́рша іспові́дь, яку́ тільки здола́є пи́сатель принести́ передъ ми́ромъ. Тутъ увесь Квітка, який вінъ бувъ на-самоті зъ са́ми́мъ собо́ю, и пра́вду говори́ли ті, що каза́ли, напла́кавшись надъ »Мару́сею«: »На ёго́ надгробко́ві написа́ти бь тільки: *Авторъ »Мару́сі«*.

Отъ же бу́ли й такі́ ціні́телі, кото́рі дя́ковали Квітку, що написа́въ кни́жку, поня́тну для їхъ лаке́ївъ, и що лаке́ямъ їхъ е́сть чимъ забавля́тись, сидю́чи по прихо́жихъ. Смія́всь надъ ні́ми Квітка, а въ насъ бо́літь се́рце, що стумани́ли про́просвіще́ні на́ши лю́де, одрзи́нівшиє́ одъ те́много ні́би наро́ду, и вже оглу́хли до найкрасчи́хъ річе́й, яки́ми ма́ти дити́ну песту́є, яки́ми ба́тько си́на добу́ру навча́є, яки́ми се́стра бра́та голу́бить, диво́че се́рце передъ коза́цькимъ у пі́сняхъ спові́дає́тця. Чи бага́то жь бо́ міжъ ні́ми таки́хъ, кото́рихъ ви́пестила рідна ма́ти? Мати́ркамъ сихъ про́свіще́нихъ гордовни́ківъ наро́днихъ тре́ба бу́ло въ корса́жи шнурова́тись, а не дити́ну годовати́, да надъ коли́скою котка́ виспівува́ти, да вночі́

по дѣсять разъ одъ сна прокидáтись. Випестили їхъ чужі, недбáлі рúки; згодовáло їхъ чужé, не животвóрне молоко. Чи багáто міжъ ними такихъ, котóрихъ рідний бáтько вчивъ дóброму рóзуму, ука́зуючи на дóбрихъ и ледáчихъ прѣдкíвъ своíхъ? 'Учено їхъ инозémнєю, наémницькою мóвою, и вкáзовано íмъ не на розлóгі пустíні, котóрі, якъ та нíва Евáнгельска, вижидáють прáведнихъ дíлателей, а на висóкі мýри, десь понадъ моря́ми поста́влені и нарóдними гордовникáми прослáвлені (¹). У кóго зъ нихъ булі сéстри-жалібниці, котóрі бь розважáли їхъ тóгу тимъ самíмъ слóвомъ, котóримъ и весь миръ нашъ у своій тóзі сумýе? Сéстри їхъ розмовлáли зъ нíми инозémнєю мóвою; а инозémня мóва не пáдае на дýшу дощémъ животворящимъ, — сíпле вона́ слóвами, náче холóднимъ снiгомъ. Де жь сэрце дiвóче знайде такий гóлосъ лóбий и нiжний, якъ у нашихъ пiснiхъ? Чужíмъ, учéнимъ гóлосомъ промовлáе те нiби просвiщене сэрце до такого жь просвiщеного, и обiдва однó одногó не розумiють; бо розмовлáють наготовленими десь далéко для нихъ рiчáми. Не знають вони тихъ лóбонцiвъ, що чiс-

(¹) Вся бо истóрия всемiрна — глáньте — до сéго чáсу нiякъ не одiрветця одъ тихъ недостúпнихъ побережжiвъ, де сiла стáла зъ давнiхъ давень вiсче прáвди.

ті, нічимъ не заправлені, течуть изъ сѣрця въ сѣрце, якъ вода криничня; не знають вони вольнихъ любовцівъ, которі, якъ та жизнь, не питаютьця въ чоловічого розуму, де їмъ, у якє время и зъ якими обстанівками обявїтись. И живуть вони середь рідного плємя, якъ канарейки въ клітці, не відаючи, що за вікномъ ще більше світу, ніжъ у вікні, — живуть, виводять пташать у своєму тісному затворі, и щебечуть по-своєму, думуючи, що и весь миръ людський повинень такъ щебетати. И шїрятця по Україні чужі звичаї, що той кукіль у пшениці, и Господь одїнь знає, чи кукіль віглушить пшеницю, чи, мѳже, прострѣтця колїсь изъ нѣба благодворяща, всепоборяюща рука и віполе пшеницю, котору самъ Господь засїявъ. Пѳки жъ те станетця, озиваєтця рідне, голоснє слово наше одъ Карпатъ до Есманї рідною голосною мѳвою, и на самїхъ своїхъ гряницяхъ оказує мїрові могущихъ речниківъ своїхъ, пророкующихъ мїрові народню духѳвну самостайность нашу. На самому бо краї нашої мѳви рідної, де вже иноязичня мѳва напирас на наши берегі, заливаючи низинї наши, — у Слобожанській Україні, котѳра сіла колїсь осадами на порѳжніхъ зѣмляхъ Московського царства, явївся Квітка зъ своїми народ-

німи оповіданнями; явився жь вінъ, якъ скеля середь моря, вірнувъ изъ глибині, котóra вже й ёго була поняла, и ставъ висóкимъ поэтомъ свого рідного міру, бóвши малімъ писателемъ иноязічної словесности.

Знаючи дóбре, що небагато знайдеться міжъ критиками журнальними людéй, котóрі зложять ціню ёго »Марусі«, або й зовсімъ не знайдеться, вінъ відумавъ сміхотворну кáзку про салдацький портрётъ, — и въ тій кáзці швець іменно такъ праведно сóдить объ малярстві, якъ суділа навпóслі критика объ »Марусі«. Въ »Салдацькому Патрети« вівставивъ Квітка, якъ инозёмщина за-заливае наші народні низині, якъ нікчёмніе народъ нашъ, Бóжа пшениця, одъ того кóколю, що всіяно міжъ ёго. Сміётця вінъ зъ душі, сміётця й читатель зъ нимъ, а сёрце ніе, вбачаючи, якъ убога и смиренна правда одкупóвуетця одъ смілої нахаби квáртою горілки, щобъ вібачила нахаба, що правда пробóвкнула за себе слово....

»Мертвécький Великдень«, трéйтя пóвість Квітчина, малóе намъ селяніна-пьяницю, якіхъ багáто по Україні; бо не безъ вáжної причіни »правда на́ша пьяна спить«, якъ мовлявъ той узловáтий Шевчénко. »Колі вона прокíнетця«, одінь Богъ знае, а теперъ такому живонісцеві, якъ

*

Квітка, тільки осталося одно — малювати, якъ воно єсть, на сміхъ и огіду лю́дямъ статéчнимъ. И коли́ предстáвить писáтель жизнь пóвнимъ слóвомъ своїмъ, якъ вона́ єсть, не даючи́ їй ніякого толковáння, не задавши́ собі ніякої философічнєї тєми, то въ ёго́ писáнні самá собою́ б́уде филосо́фия и морáль, и скі́лько розу́мний вбача́є въ жи́зні самій, сті́лько вбачáтиме и въ поэтíчнєму о́бразі жи́зни. Вся жъ отта́ дрібно́та писáтелівъ, що д́умають служи́ти худо́жествомъ громадськимъ ну́ждамъ, абó що, всі вони́ пеую́ть ма́рне папіръ и морóчать плóхі гóлови, котóрі, не читáвши їхъ, знайшли́ бъ, мóже, якé л́учче собі читáнне. Найпéрше діло для писáтеля — возлю́бити блі́жнєго, яко́ себе́ само́го. Хто такъ возлю́бить блі́жнєго, ма́ючи да́ръ словéсний, той тілько зрозумі́є ёго́, якъ свою́ ду́шу; а зрозумі́вши такъ блі́жнєго, якé ні ска́же про ёго́ слóво, ска́же такъ пра́ведно, якъ на щі́рій іспові́ді. Отт́уть - то й та́йна глибини́ слóва, тутъ вона́, та́йна сі́ли и вла́сти, котóру ма́є надъ нашо́ю душе́ю слóво вели́кого талáнта. Бо то не вимі́зоване слóво: то живій гóлосъ живóї душі́, а всяка́ ду́ша намъ рідна, якъ сестра́ б́ратові, и гóрнемось ми до не́ї, якъ сиротá до свого́ на чужині́; поки́нувши, занедба́вши все, ту́лимось ми до рідного

лѳня, радіючи сѳрцемъ, що озвѳавсь до насъ испосередъ чужині знакомий гѳлосъ. И нїгдѳ не знайдемо такої потїхи й порадї, якъ у тихъ щїрихъ рїднихъ рїчѳхъ; збогатѳть вони насъ надъ усѳкї йнші багатства й сокровища. Сей есть смисль и рѳзумъ, нѳ що Бѳжа премѳдрость посилѳе мїжъ насъ вїщихъ людѳй, котѳрихъ слѳво розжѳнно, якѳ огонь, котѳрі озирѳють миръ, мовъ тї многоочїтї херувїми, котѳримъ немѳе тѳйного, щобъ не одкрїлось, и котѳрі, сповїдѳючись щїрою душею передъ мїромъ, усѳкому чоловікові одкривѳють у своїй спѳвїдї ѳго жъ власну дѳшу. Якъ у тѳмну комѳру внїсши свїтло, покажешъ самѳму господарѳві, де що лежїть и що въ непорѳдку, и въ чѳму недостѳтокъ, такъ сї вїщї лѳде духовнимъ свїтломъ освїщѳють духовний мракъ нашъ, и блѳго томѳ чоловікові, котѳрий користуетця зъ сѳго свїтла!

Въ пѳвїстї »Отъ тобї й Скарбъ!« изнѳвъ намалѳвавъ Квїтка ледѳчого пѳянїчку (да ще до тѳго й дѳрника), якъ и въ »Мертвѳцькому Велїкоднї«; тїлько напрѳтивъ ѳго безпѳтства поставивъ тутъ людѳй трудѳщихъ, котѳрі живѳть у законї Бѳжому и свої сѳмтї держѳть у всѳкому порѳдку, не даючі нїкѳму розопсїти. Тутъ изнѳвъ читатель, такъ якъ и въ »Мертвѳцькому Велїкоднї«,

наткнѣтця на науку дѳброго життя, на истѳчникъ водї живѳї, на Бѳже Слово, и вбачить изъ жалеми душевенимъ, що той истѳчникъ смїттемъ закидано, и здивуетця, якъ ище сей миръ держитця на правѳтї: що скїлько-то тїхъ хранїтелївъ правѳтї, тїхъ передовикївъ Христѳового стада про свое дїло байдуже! забули вже, якъ єго й чинїти, якъ єго й на корїсть душевну мїровї обертати. Вигукує оттѳй фїлѳсофъ у цѳркви *Дьянїя* »по строфамъ«, *аки мльдь звеняща*; а бѳде жъ изъ єго незабаромъ пастирь душъ... якъ же вїнь упасе ѳвцї своѳя? Тїмъ-то Господь не вповає на рѳзумъ розумнихъ, промишляючи ѳбъ спасенїї людїї своїхъ, и совершає собї хвалу *изъ устъ младенцївъ*. Сѳрце старѳго, неписьменного батька тої семї благочестївої, що зїбралась празникъ святою паскою празновати, восхвалило вже Господа дѳма, поглядаючи на дари рукї єго, на свою сѳмью цвїтущу, на пѳвень стїль брашенъ празникѳвихъ; а вѳ цѳркви ученїй дѳрень глумїтця надъ святою пѳвїстью про дїла апѳстольскї и туманить своїмъ читаннемъ охѳчихъ слѳхателївъ.

Пѳвїсть »Кѳзирь - Дївка« — гїркїй докїрь тимъ людямъ, що вїбились изъ тѳмного, неписьменного нарѳду у закѳнники, да й засїли вѳ закѳнахъ, якъ мїши вѳ засїцї. Багато тутъ перебравъ їхъ

писателъ, и то все, ма́буть, портрѣти живіхъ людѣй, бо тѣрся самъ вінъ міжъ судовою братією и надивівсь на їхъ лѣдарство. Тутъ и губерна́торъ воро́чаєтця міжъ німи, на́че йграє въ піжмурки: ко́го пійма́въ, той и ёго; а пра́вди насто́ящої, за папірами да чина́ми, не ба́чить. Квітка боя́всь тако́го па́на знева́жити; похвали́въ вінъ ёго за до́бру ду́шу, а все ві́дно, що ся до́бра ду́ша не зна́є, куди́ їй поверну́тись, бо, зви́чайно, зрі́сь губерна́торъ паненя́мъ, на рука́хъ прислу́жниківъ, кото́рі подава́ли ёму́ зъ-ма́лечку все го́товеньке; то й на ста́рості́ тру́дно бу́ло ёму́ дойти́ яко́ї бъ ні бу́ло пра́вди своі́мъ ро́зумомъ, и все погля́дувавъ вінъ, що́-то ёму́ ни́жчі чини́ ска́жуть. Лу́чився до́брый чолові́къ, що наві́въ ёго на до́бро; то й зроби́въ вінъ 'Івзі́ до́бро. А якъ-би́ втѣрся въ ёго канцеля́рию волостній пи́сарь, прикрі́вшись значні́мъ чи́номъ; то бувъ би Левко́ пе́вно тамъ, де ко́замъ ро́ги пра́влять. А панъ губерна́торъ ра́дівъ би собі́ душе́ю, що такі́ вінъ не ле́жнемъ лежи́ть, а служи́ть и труди́тця надъ діла́ми... служи́ть волостні́мъ писаря́мъ у чина́хъ за по́кришку, и труди́тця до по́ту надъ *папірами*, да й тілько жъ....

Не ста́ло бъ, зда́єтця, й снагі́, якъ би́ схоти́въ хто все те слова́ми ві́словити, що ти́снетця въ го́-

лову съ повістей Квітчинихъ. Да й на що всяку річъ вияснити? Квітка самъ за себе говорить, и въ ко́го е розумъ, той и самъ ёго повісті зрозу-міе и правду зъ нихъ на свою корість вітягне, — въ ко́го е сёрце, той и самъ зложить ціню ёго писаннямъ, тимъ словеснимъ скърбамъ, во віки вічні драгоціннимъ. Тімъ-то й не хóчу я безъ потреби перегóртувати всёго Квітку по листóч-камъ, а глашú про ёго передъ громадою своё слó-во огúломъ, въ інтересі всенарóднёму, виступив-ши напередъ своєї лáви и чуючи за собою тiся-чи, котóрі мóвчки слúхають готóвого, а дúмають душéю по-моёму.

Перéйдемо жъ ищé до повісти: »Дóбре роби́, дóбре й бóуде«. Нáши землякi звiкли на iншихъ усé звертáти, а себе неповiнними въ своiй бiдi чинiти, забúвши, що не зъ нéба вони на зéмлю впáли и що були́ въ iхъ ледáчi дiдi й прáдiди. Все те пускають нáши землякi въ непáмять, и вмiють тiльки на свою дóлю нарикáти, а нема́, щóбъ за дóбрi дiлá, за чоловiколюбство вхопi-тись и тiми дiлáми съ калюжи на сýшу вибiрá-тись. Все ждуть, чи не вiзволить iхъ изъ нýжди й бiдi якáсь невидiма пóмiчъ, а тогó не знáють, що ся пóмiчъ кóжному зъ насъ зáразъ изъ нéба подаётця, скóро загорiсся Християнською лю-

бóвью до бліжнёго, и коли бь у насъ явилось бiльше чоловіколюбцiвъ, то заразъ би вродилась міжъ нами громадська сила и мирська правда. Не іншою бо дорогою дійдемо до красчого порядку громадського, якъ дорогою правди Християнської. И Христось сказавъ рабамъ гріха, а черезъ гріхъ и всячеськимъ порабощенимъ (бо гріхъ, а не яка сила, оддає чоловіка чоловікові въ неволю; сила ламле вже трухле дєрево), и Христось, говорю, сказавъ: »Якъ зрозуміете правду, то правда й вiсвободить васъ«. Отся-то правда приснілась нашому Квітці (бо побачишь її хибá вво сні): що якъ би то було дóбре, коли бь усяке дбало не про себе одного, а тако жь и про бліжніхъ своїхъ! Розгорілась ёго чiста душа одь благої думки, и згадавъ вінъ про селянина, котрий підъ голóдний рікъ не звóнтпивъ простовати Христóвою дорогою, не злякавъсь бiдi, не звернувъ на бiкъ, а зробивъ своє діло по-Евангельскі. Бувъ справді такий мужъ міжъ селянами, и справді обернулись до ёго зёмські власті, якъ до праведника; бо велика бiда всяке хiже сєрце навчає розуміти силу праведности. Тутъ нема вiдумки. Здаєтця вонó вiдумкою и не ймєтця томў вiри тiлько въ спокóйні чási, якъ не висiть надъ головами нашими страшєнный гнiвъ Госпó-

день. А погляньте по исторії: хто вь смутні часи виступавъ наперёдъ усіхъ и всіма верховодивъ? виступали люде праведні, герої. Отъ же такимъ явився підъ голódний годъ селянінь Квітинь, Тіхонъ Брусь, и показавъ, щó зможе чоловікъ сілою правоті своєї, возлюбівши ближнёго, яко самъ себе, які жорстокіі серця підгórне підъ свою волю, які запékлі дүши до себе прихїлить. Велика, мабуть, сіла добра, коли зло бóретця зъ нею одъ почátку віку, да й ніколи на побóре. Отсе жъ и Квітка непрóповідью, а живімъ образомъ, показавъ землякамъ своїмъ, якъ досягати красчої долі на світі, и що самі вони своєю недбáлостью про мирське блага топлять себе глібше да глібше вь болóті.

Эге, панóве! не зъ нéба намъ на́ша до́ля впала: були вь насъ діди й прадіди, що намъ її своєю ледáчою жїзнью придбали. Такъ, відно, дүмавъ и Квітка, пішучи дальшу пóвість: »Конотóпська Відьма«. Вознегодавъ вінъ праведнимъ дүхомъ своїмъ на безпүтство, вь котóрому на́ши прэдки зникчémнили, на дурний рóзумъ їхъ, що оддавсь самохїть такимъ пройдїєвітамъ, якъ Бруховецький и ёго преёмники зо всею їхъ чéлядью, хїжою, лїнївою, лукавою и недбáлою про мирське блага. Взявъ вінъ зъ остáнніхъ часівъ Гетьман-

щини дурника-панича, котóрого по порóді и достáткамъ, а не по ви́бору коза́цькому поса́жено со́тникомъ на го́лову коза́цтву, стуманілому вже, забітому вже, запóеному вже старшино́ю навіки. Возмуті́вшись душе́ю, намалёва́въ вінъ у своїй по́вісті отáру несміслену, а не грома́ду Коното́пську, бо й справді до то́го дохо́дило, да й тепе́рь ище́ есть по се́лахъ, що лю́де не зна́ють ні сво́го пра́ва, ні сво́ї чéсти, ні хтó вони́ такі, ні для чо́го живу́ть на світі, ні якъ імъ за́ що взя́тись; дівля́тця, лупа́ючи очі́ма, якъ овéчки, и що́ ска́же імъ лука́вий писарéць, п'я́вка людска́, те вони́ й рóблять. Такъ и тутъ, у «Коното́пській Відьмі» . Не поня́въ би віри, коли бъ не бу́ло й тепе́рь по Вкраїні тако́го óдуру, тако́ї нікчéмности въ сільскихъ грома́дахъ. И самі́ ті, що пра́влять сі́ми грома́дами, и самі́ вони́ не тямля́ть, що́, на́ що и до чо́го вони́ зъ ні́ми діють. Зна́ють тілько́ одно́: ша́рпай, коли ша́рпаєтця; ску́бі зъ овéчокъ во́вну, коли ску́бéтця; топчи́, ко́го поду́жаєшъ, по́ки тебе́ само́го не затóптано. Гу́стий мракъ обня́въ усі́ го́лови и обгорну́въ усі́ ду́ши. Мовъ би сю́ді Христóсь ище́ й не прихóдивъ; мовъ бы тутъ лю́де сидя́ть ище́ *во тьмѣ и спни смéртный*; мовъ би тутъ благові́ствова́нне Бóжої пра́вди ище́ не возгласі́лось! »Ко-

нотопська Відьма« Квітчина одкриває передъ нашими очима якийся гидкій миръ язичества. Читáешъ — и сѣрце заниває: що скільки-то віківъ пройшло надъ землею съ того страшного часу, якъ повішено на дрéві всемірного Благовістника Бóжої правди, а люде въ насъ идóсі сидять *во тьмъ и сьни смѣртный!* Коли жъ то зникне и розсїетця тьма, и дé ті устá, що возвістять наро́дові ёго спасеніе? Читáйте, читáйте »Конотопську Відьму« всі ви, чающі прише́ствія Господня, чающі вóскресенія мѣртвимъ и б́дущої ж́зни, и молітєсь пóдвигами м́жества душѣвного: *Ей, гряді, Гóсподи Іисусе! ей, гряді скоро!*...

П. КУЛІШЪ.

Пісано въ х́торі Мотронові,
рóку Бóжого 1838, февралі 18.

ЧИТАЛЬНЯ
(Полтавської
Обласної бібліотеки)

